

Bir Tarih Yöntemi Olarak Soru ve Yanıt Mantığı

Kubilay Aysevener*

Özet

Soru ve yanıt mantığı, önce Collingwood'un daha sonra Gadamer'in özellikle üzerinde durdukları ve tarihsel anlamının nasıl olanaklı olabileceğine getirmiş oldukları bir çözüm arayışıdır. Her tarihsel olgu, her yeni dönemde, günün koşullarına ve gereksinimlerine göre, yeniden sorgulanmayı gerektirir. Bu yüzden tarihsel bilgi, sürüp giden bir sorgulama süreci içinde elde edilen ve yenilenen bir bilgi olarak karşımıza çıkar, çünkü her yeni dönem ve her yeni soruşturma tarihsel bilginin yeniden gözden geçirilmesine ve oluşturulmasına olanak tanır. İşte soru ve yanıt mantığı, tarihsel süreç içinde zamanla değişen ve gelişen nesnel bilginin gerçekliğine ve mutlaklığına bir karşı çıkış olarak tasarlanmıştır. Makalemizde hem Collingwood'un ve hem de Gadamer'in tartıştıkları bu sorunun üzerinde durup, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları da göstererek, bu yaklaşımın bir tarih yöntemi olarak uygun olup olmadığını inceleyeceğiz.

Tarihsel bilginin ne'liği üzerine yapılan bir çok tartışmada, bu bilginin, gerçekliğinin, nesnellığının ve dolayısıyla bilimsel olup olmadığının üzerinde durulmuştur. Öncelikle olguların etkisiyle, kendi uğraşları için doğabilimlerinin modelini uygun gören tarihçiler, tarihsel olayların nedenlerini tarihin yasalarını keşfederlerse bulabileceklerini düşünmüşler ve özellikle 19. yüzyılda, örneğin, Comte sosyolojinin, Marx da tarihin yasalarını keşfetmeye girişmişlerdir. Tarihçilerin, toplumsal olaylar ve tarihsel olgular arasında saptamaya çalıştıkları düzenlilikler, tarihin ve dolayısıyla da insan eylemlerinin zorunluluğu düşüncesinden çıkmıştır. Bununla birlikte, bilinçli bir varlık olarak insanın, kendi eylemlerini yine kendi özgür istenciyle gerçekleştirmekte olduğu düşüncesi de bu tartışmalar içinde önemli bir yer işgal ettiğinden, zorunluluk ve özgürlük ikilemine düşülmüştür. Bu sorun, insanın yapıp ettikleriyle doğanın işleyiş mekanizmasının ayrı ayrı bilimlerin konusu olarak incelenmesi gerektiğinin anlaşılmasıyla aşılabilmektedir.¹ Bu yeni

"Yrd.Doç.Dr., A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü.

¹ Bu konuda ilk düşünceler İbni Haldun (1332-1406) tarafından *Mukaddime* adlı yapıtta dile getirilmiştir. Bu yapıtta İbni Haldun, ilk kez, 'toplumsal yaşamın doğası' üzerinde durmuş ve bunu kendi başına bir bilim olarak değerlendirmiştir. Daha sonra benzer görüşler Vico (1668-1744) tarafından *La Scienza Nuova* adlı yapıtta dile getirilmiştir. Ancak bu konuda en belirgin düşünceler Herder (1744-1803) tarafından

yaklaşım, Herder ve onu izleyen Alman Tarih Okulunun² görüşleriyle şekil kazanmaya başlamış ve Dilthey'le birlikte doruk noktasına ulaşmıştır.

Dilthey'e göre, öznenin belirleyicisi tarihtir. İnsan bir özne olarak kendi kendinin bilincine ancak bir toplum içinde ve başkalarıyla birlikte varabilir. Olgucu bilgi kuramında bu tarihsel ve toplumsal yön gözardı edilmiştir. Oysa doğa bile, tarihsel bilincimizin olanaklılığı içinde tanınabilir ve bu yüzden de onun kendiliğinden değil bize özgülüğü içinde bir anlamı vardır. İnsanın hem kendine hem de doğaya bakış tarzı, bu tarihsel yaşam içinde belirlenir. Bir bakıma insan tarihselliğe mahkumdur. İşte bu nedenle, tarihsel bilimleri kuşatacak bir bilme etkinliği, tarihsel gerçekliğe insan yaratısı olarak bakabilecek bir bilme etkinliği olmak zorundadır. Konusu insan olan bu tinsel dünya, Dilthey'e göre bir anlam dünyasıdır. Anlam dünyalarıysa açıklamanın değil anlamının konusudurlar.

Soru ve yanıt mantığı, önce Collingwood'un daha sonra Gadamer'in özellikle üzerinde durdukları ve tarihsel anlamının nasıl olanaklı olabileceğine getirmiş oldukları bir çözüm arayışıdır. Her tarihsel olgu, her yeni dönemde, günün koşullarına ve gereksinimlerine göre, yeniden sorgulanmayı gerektirir. Bu yüzden tarihsel bilgi, sürüp giden bir sorgulama süreci içinde elde edilen ve yenilenen bir bilgi olarak karşımıza çıkar, çünkü her yeni dönem ve her yeni soruşturma tarihsel bilgimizin yeniden gözden geçirilmesine ve oluşturulmasına olanak tanır. İşte soru ve yanıt mantığı, tarihsel süreç içinde zamanla değişen ve gelişen nesnel bilginin gerçekliğine ve mutlaklığına bir karşı çıkış olarak tasarlanmıştır. Makalemizde hem Collingwood'un ve hem de Gadamer'in tartıştıkları bu sorunun üzerinde durup, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları da göstererek, bu yaklaşımın bir tarih yöntemi olarak uygun olup olmadığını inceleyeceğiz.

Soru ve yanıt mantığı deyince, öncelikle bunun biçimsel mantıktan farklı yönünün ne olduğunu göstermek gerekmektedir. Soru ve yanıt mantığı, biçimsel mantıkta olduğu gibi, herhangi bir önermenin mantıksal biçimini araştırmak değildir. Biçimsel mantıkta, önermelerin

savunulmuştur. Baş yapıtı olan *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*'de Herder, tarihin insanın kendi yaratısı olduğunu savunarak, istençli ve amaçlı insan eylemlerinin gerisinde dogabilimsel anlamda zorunluluklar ve genellikler aramanın boşunahğı üzerinde durmuştur. Tarihi belirgin kılan en önemli şey onun bireyselliğidir. Bu nedenle her çağ, her ulus ve her insan topluluğu kendi bireyselliği içinde değerlendirilmelidir. İnsan kendi kendini tercihleriyle ve amaçlarıyla belirleyebilen özgür bir varlıktır; yani bir *humanite*'dir.

² Bu okulun önemli temsilcileri: Niebuhr, Ranke, Humboldt, Mommsen, Droysen, Savigny, Sybel'dir.

geçerlilikleri ya da tutarlılıkları onların içerikleri değil biçimleri bakımından denetlenir. Oysa tarihsel önermeler biçimleri bakımından denetlenmeye uygun değildirler. Çünkü tarihsel önermeler, içinde bulunulan koşullara ve farklı tarihsel yönelimlere göre belirlendikleri için anlamca değişkenlik gösterirler. Tarihsel araştırma yapan birinin amacı, tarihsel gerçekleri kanıtlamak değil keşfetmek olduğundan, soru ve yanıt mantığı, biçimsel mantığın tersine, bir diyalektik soruşturma süreci olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu yönüyle de, tarihsel anlamaya ilişkin bir kuramdır.

Soru ve yanıt mantığının bu diyalektik doğası üzerine dikkatleri çeken ilk filozof Collingwood olmuştur. Joseph Agassi, Collingwood'un, bu tavrını överek, onun, "bir ifadenin doğruluk değerinin bile sorudan soruya değişebileceğini ileri sürme cesaretini gösterdiğini"³ dile getirir. Gerçekten de Collingwood'un bu tavrı geleneksel mantığın savunucularının tavrına taban tabana zıttır.

Collingwood, Bacon ve Descartes'ın felsefi görüşlerinin bilimsel araştırmaya olan etkilerini tarihsel araştırmada keşfettiğini ileri sürer. Bacon ve Descartes bilginin sadece sorular sorup bunları yanıtlamakla elde edildiğini iddia ederler, ancak sorular doğru sorular olmalı ve doğru bir sırayla sorulmalıdır. Önermeler ve ifadeler kendi başlarına bir bilgi değildirler, bunlar ancak yanıtlama iddiasında oldukları soruyla birlikte kavranabilirler. Örneğin: "Bu akşam istanbul'a gidiyorum" gibi bir önerme, eğer hangi sorunun yanıtı olarak dile getirdiği bilinmiyorsa onu okuyan kişi için bir anlam ifade etmeyecektir. Bu soru ilk bakışta, "Bu akşam nereye gidiyorsun?" sorusunun yanıtı olarak düşünülebilir. Ama eğer bu yanıt "Bu akşam doğum günü partime geliyor musun?" sorusuna karşılık olarak verilmişse, bundan anlaşılması gereken şey, soruyu yanıtlayan kişinin bu akşam doğum günü partisine gitmeyeceği olacaktır. O nedenle, bir tarihinin, herhangi bir tarihsel metinde ne demek istediğini yalnızca kendisine iletilmiş olan sözel ya da yazılı ifadeleri inceleyerek saptaması olanaklı olmaz. "Birinin ne demek istediğini keşfetmek için, sorulan sorunun ne olduğunu, söylenen ya da yazılan şeyin neye yanıt olarak düşünüldüğünü de bilmek gerekir."⁴ Collingwood, bir önermenin ne anlama geldiğini bilmenin, o önermenin hangi soruya yanıt önerdiğini bilmeden mümkün olamayacağını ileri sürer. Bu yüzden birbiriyle ilişkili herhangi iki önerme arasındaki çelişkili bir durum her zaman çelişkiymiş gibi anlaşılmalıdır, çünkü iki önerme aynı soruyu yanıtlamadığı sürece bir diğeriyle çelişmez.⁵

³ Agassi, Joseph, "Question of Science and Metaphysics.", *The Philosophical Forum* n.s. 5, 1970, s. 542.

⁴ Collingwood, R.G., *An Autobiography*, Clarendon Press, Oxford 1991, s. 31.

⁵ a.g.e., s. 33.

Geleneksel mantık iki ayrı önermenin yalnızca önerme olarak birbirleriyle çelişebileceklerini, bu nedenle de bunların yalnızca önerme olarak incelenmelerinden yola çıkarak birbirleriyle çelişip çelişmediklerini çıkarabileceğimizi vurgular. Oysa, Collingwood'a göre, bir önermenin hangi soruyu yanıtladığı bilinmiyorsa onun anlamını bilmek olanaklı olmaz. Eğer soru yanlış kavranmışsa anlam da yanlış kavranmıştır; bir önermenin anlamında yanlışlığa düşmenin belirtisi, o önermenin gerçekte çelişkide olmadığı bir başka önerme ile çelişkiye düştüğünü sanmaktır. Ama gerçekte, aynı sorunun yanıtı olmadıkça hiçbir önerme çifti birbiriyle çelişkili değildir. Çünkü, bir önermenin anlamı, yanıtladığı soruya göre belirleniyorsa, doğruluğu da yanıtladığı soruya göre belirlenir.

Bir önermenin doğru olması demek şu ilkelerin yerine gelmesi demektir: a) Önerme bütünüyle soru ve yanıtın oluşan bir yapıya sahiptir ve uygun anlamında doğrudur, b) Bu yapı içinde, önerme belirli bir sorunun kesin yanıtıdır, c) Bu soru anlamlı bir sorudur, yani işletebilir, d) Önerme bu soruya uygun bir yanıtıdır.⁶

Bu durumda, anlam, uyuşma, çelişme, doğruluk ve yanlışlık gibi belirlemeler, tıpkı yanıtların soruların birer parçası olması gibi, önermelerin parçalarını oluştururlar. Bu nedenle soru ve yanıt karşılıklı olarak birbiriyle bağıntılıdır. Bir önerme farklı bir biçimde yanıtlanabilecek herhangi bir sorunun yanıtı olamaz. Ayrıntılı olarak dile getirilmiş bir önerme belirsiz ve genel bir sorunun değil. Tıpkı kendisi gibi ayrıntılı ve özel bir sorunun yanıtı olabilir. Collingwood bunu şöyle örnekler:

Arabam çalışmasa, bir saat boyunca arızanın nedenini araştırır dururum. Bu bir saat boyunca bir numaralı bujiyi alıp, motora değiştirip, marşa basıp bir kıvılcım oluşup oluşmadığına bakarsam, "Bir numaralı buji sağlam" gözlemim, "Arabam neden çalışmıyor?" sorusunu değil de, "Arabam bir numaralı buji ateşlenmediğinden mi çalışmıyor?" sorusunun yanıtıdır. Bu bir saat boyunca yaptığım her türlü deneyden her biri böyle ayrıntılı ve özgüleştirilmiş bir soruya yanıt bulma edimi olacaktır. "Arabam neden işlemiyor?" sorusu hepsini kapsayan bir tür özetdir. Aynı bir zamanda sorulmuş, ayrı bir soru olmadığı gibi, bu bir saat boyunca sorup durduğum sürekli geçerli bir sorudur. Sonuç olarak, "Bir numaralı bujide bir şey yok" dediğimde, bu gözlem bir saatlik

⁶ a.g.e.,s. 38.

"Arabamın nesi var?" sorusunun bir kez daha yanıtsız kaldığını göstermez. Üç dakikalık "Arabamın işlememesi bir numaralı bujideki aksaklıktan mı kaynaklanıyor?" sorusuna başarıyla verilmiş bir yanıt gösterir.⁷

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, Collingwood, kendisinin önermeler mantığı adını verdiği doğruluk kuramlarının böylesi bir sorunu çözmede başarılı olamadıklarını vurgulamaktadır. Gerçi ona göre, kendisinden önce Platon, Bacon, Descartes ve Kant önermeler mantığını çürütüp bir diyalektik mantık, soru ve yanıt mantığı önermişlerdir. Bu da, Collingwood'a, konuyu derinleştirmesi için, cesaret vermiştir.

Peki, soru ve yanıt mantığını bir yöntem olarak tarihe nasıl uygulayabiliriz? Her şeyden önce, tarih, olmuş bitmiş olaylardan oluştuğu için doğrudan doğruya kavranamaz. Bu nedenle tarihsel veri ve kanıtların yorumlanmaları gerekmektedir; eldeki kanıtların yorum yapılmaksızın hiçbir anlamları yoktur. Geçmiş, yorumla birlikte şimdide etkili olur. Bu anlamda tarih, yorumlar sayesinde şimdiye olan etkisini sürdürür. Soru ve yanıt mantığının kendini gösterdiği yer burasıdır. Tarihçi, bir sorun ya da bir soruyla işe başlar. Soru tarihçinin zihninde açıklık kazanmaya başladığında, tarihçi, kendisini olası bir yanıtı ulaştırabilecek elde edilebilir kanıtları incelemeye başlar.

Bu yüzden tarihsel araştırmanın başlangıcı henüz yorumlanmamış kabataslak olguların toplanması ya da dikkatle üzerinde durulması değil, fakat bireyi soruyu yanıtlamasına yardımcı olacak gerçekleri aramak için harekete geçiren bir sorunun sorulmasıdır. Tüm tarihsel araştırma, bu yolla kendi konusunu saptayan bazı özel soru ya da sorunlar üzerinde yoğunlaşır. O halde soru, onu mantıklı yanıtlayabilme beklentisiyle sorulmalı ve gerçek tarihsel düşünmeyle yanıtlanabilmelidir; yoksa bizi hiçbir yere ulaştırmaz... Bir sorunun ortaya çıktığını söylemek, onun önceki düşüncelerimizle mantıksal bir bağlantısı olduğunu söylemek demektir, bu durumda o soruyu sormak için bir nedenimiz vardır.⁸

Bundan çıkan sonuç, tarihçiyi konusunu araştırmak üzere harekete geçiren dürtünün yalnızca değişken bir merak dürtüsü olmadığıdır. Bir

⁷ a.g.e., s. 32. Ayrıca bak: *Bir Özyaşamöyküsü*, çev. Ayşe Nihal Akbulut, YKY, İstanbul 1996. s. 31.

⁸ Debbins, William, ed., *Essays in the Philosophy of History by R.G. Collingwood*, University of Texas Press, Austin, 1965, s. 137.

biçimde metinle bağlantılı olan sorunu çözüme arzusu da işin içine doğrudan girer. Bir metinde, yanıtlanan soru çoğu kez dile getirilmediği için, metin ile okuyucu arasında genelde bir uzaklık vardır. Eğer metin ile okuyucu arasında büyük bir zaman aralığı ya da kültür farklılığı varsa bu yabancılaşma giderek artar. Bir metnin ya da bir sanat eserinin anlamına ulaşmak ve metin ile okuyucu arasındaki uzaklığı ortadan kaldırmak için, onun yaratıcısının sorusunu açığa çıkaracak bir yöntem bulunmalıdır. Collingwood'a göre, bu yöntemi bulmak yalnızca sorulan sorunun tarihsel olarak tümünü belirlemekle başarılabilir.⁹ *An Essay on Metaphysics*'de, Collingwood,

"Herhangi biri tarafından söylenen her söz, bir soruya yanıt olarak söylenir. Nispeten bilimsel düşünmekte olan bir adam bir söz söylediğinde, söylediği sözün bir soruyu yanıtladığı ve bu sorunun ne olduğunu bilir,"¹⁰ der.

Bu anlamıyla soru sorma süreci, tarihsel bir yönelimle, gitgide yanlışın yerine doğruyu yerleştirerek ama gerçekte, sonuçlanmamış kalarak devam eden bir süreçtir.

Collingwood'a göre, gerçek, soru ve yanıt bileşiminde ortaya çıkar; yani o, herhangi bir varsayım ya da bir varsayımlar dizisi içinde bulunabilecek bir şey değildir. Bu durumda, sorular ve yanıtlar, konunun açılımına uygun olmalıdırlar. Uygun soru, "beliren" sorudur. Uygun yanıt ise, soru ve yanıt sürecinde ilerlememizi sağlayan yanıtıdır. Yanıt yanlış olsa bile, eğer soruşturmacıya soru ve yanıt zincirinde bir bağ kuruyor, bilgilerini düzeltme ve açıklama olanağı sağlıyorsa hala doğru kabul edilebilir.¹¹ Bir önermenin doğruluğu ya da yanlışlığı sadece bireyin yanıt olarak amaçlanan soruyu ayırt etmesinden sonra bilinebilir. Soruşturma tarihsel bir soruşturma olduğundan ve bu da tarihsel yöntemleri gerektirdiğinden soru ve yanıt mantığı doğrudan doğruya tarihsel sorunlarla ilgili hale gelir.

Collingwood, çok az verinin elde edilebildiği herhangi bir konuyla ilgili bilginin, bir kaç ipucunun yaratıcı ve yorumlayıcı bir şekilde incelenmesini gerektirdiğini düşünür. Bu nedenle, ona göre, başlangıç noktası olarak iyi saptanmış bir soru, bilme eyleminin yansıdır. Bir toplum ya da bireyin en temel kanılarına ulaşma yolunu açan soru ve yanıtlar, diyalektik bir biçimde gelişerek konuyu derinleştirmemizi sağlarlar. Bu ise, "niçin"i bilmek olan en kuşatıcı anlamıyla bilmeyi

⁹ *An Autobiography*, s. 39.

¹⁰ Collingwood, R.G., *An Essay on Metaphysics*, Clarendon Press, Oxford 1948, s. 23-24.

¹¹ a.g.e., s. 37.

sağlar. Bu tür bilme, soru ve yanıt sürecinin amacıdır. Tarih, bilgi dolu bir antikacılık değil, özel ve sınırlı bir soruyu yanıtlama çabasıdır. "Hiçbir tarih evrensel olmadığı için değiştirilemez değildir."¹² Her kuşak ve her birey yeni sorular ortaya atar ve tarihe farklı bir bakış açısı edinir. Bu yüzden tarih, devam eden sorgulama süreci içinde, her kuşak tarafından yeniden yazılmalıdır. Hans-Georg Gadamer bu süreci, Collingwood tarafından yorumlandığı şekliyle, hermeneotiki kuram için dayanak noktası yapmıştır.

Gadamer, Dilthey'e dayandırılan ve bilimin doğayı açıklama çabasına karşıt olarak insanı anlama ve yorumlamaya çalışan bir girişim olarak tanımlanan, hermenotiki en iyi en sistemli bir biçimde tanımlayan düşünür olarak kabul edilir.¹³ Gadamer'e göre anlama, tarihsel bir çerçeve içinde varolan bilinçli insan varlıklarının dünya ile ilişki içine girmelerinin temel yoludur. Ona göre, anlamanın ontolojik bir yönü vardır.¹⁴ Gadamer'in amacı, bilgiyi, özel durumla ilgili öznel etkilerden arındırmak için tasarlanmış kurallar kümesi olarak adlandırdığı yöntem düşüncesini, insanbilimleri sözkonusu olduğunda, yadsıyıp yöntemli bir bilimin sınırlarını çizmektir. Bu yönüyle Dilthey'den farklı bir tavır takınmıştır. Yöntemli olmayan bilimler, gerçeğe, ancak nesnellik iddialarından vazgeçip, insanın temel anlama yeteneğine dayanmak yoluyla ulaşabilirler.¹⁵ Anlama, her zaman, bir nesneye ve kaçınılmaz olarak da bir özneye ilişkindir. Bu tür bir bilgide, insanın her tür düşüncesi bir yaşama dünyası içinde ortaya çıktığı ve zorunlu olarak yaşama dünyası tarafından koşullandığı için, bilenin kendi varlığı kaçınılmaz olarak gündeme gelir.¹⁶ Anlamanın tarihsel yönü, geçmişle bugün arasında bir diyalog kurmasıdır. Herhangi bir metni anlamak denilen şey, bugünün ufkuyla geçmişin ufku arasında diyalektik bir ilişki kurmaktır. Yorumcu, tarihsel olguları salt nesne konumuna indirgeyerek ele alırsa ve kendi yorumunu tek geçerli yorummuş gibi sunarsa tarihi sınırlandırmış ve yanlış kavramış demektir. Gerçek tarihsel anlama, ancak soru ve yanıt dizileriyle gerçekleşebilir. Geçmişle bu tür bir diyalog, aynı zamanda bizim anlam ufkumuzu genişletici bir rol de oynar.

Gadamer'e göre, "genel kanının aksine, sorular sormak onları yanıtlamaktan daha zordur."¹⁷ Soru, konuşmanın nesnesini açık duruma

¹² *Essays in the Philosophy of History.*, s. 138.

¹³ Hogan, John R, *Collingwood and Theological Hermeneutics*, College Theology Society, New York 1989, s. 51.

¹⁴ West, David., *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. A. Cevizci, Paradigma yay. İstanbul 1998, s. 148.

¹⁵ a.g.e., s. 149.

¹⁶ a.g.e., s. 151.

¹⁷ Gadamer, Hans-Georg, *Truth and Method*, tr. Garrett Barden - John Cumming, Seabury Press, New York, 1975. s. 326.

getirir. Ancak burada herhangi bir soru, konuya girebilmemiz ve ona açıklık kazandırabilmemiz için yeterli olmayacaktır. Bunu başarabilecek soru, hem soruyu soranı hem de sorunun nesnesini kapsayacak olan "uygun soru" olmak durumundadır. Örneğin, retoriksel bir soru, gerçek bir konuşma başlatmayacaktır. Gadamer:

"Sorunun genişliği sınırsız değildir. Bu genişlik sorunun ufkuyla sınırlıdır,"¹⁸ der.

Sorunun ufku, konuşmada göz önünde bulundurulacak konuyla ve konuşulmakta olan durumun varsayımlarıyla ilgili olmalıdır. Eğer soru, doğru bir yön izlemiyor ve yanıt vermeyi olanaksız hale getiriyorsa, bu yanlış kurulmuş bir sorudur. Bu soru, konuya ilişkin sürüp giden konuşmaya hiçbir katkısı olmayan, hatta konuşmayı engelleyen, elverişsiz bir tıkaçtır. Gadamer buna "saptırılmış soru" der. Konuşulmakta olan konuya katkıda bulunmak için, sorunun yön kavramına gereksinimi vardır. Burada da kavrama yetisi işin içine girer. "Kavrama yetisi, her zaman olası bir sorunun yönüdür. Doğru olanın kavranması sorunun aldığı yönle uyumlu olmalıdır."¹⁹ Bununla birlikte, sorunun saptanmış bir yönü olsa da, soru yine de bu yön tarafından katı bir biçimde sınırlandırılmış değildir.

Peki soru sorma nasıl ortaya çıkar? Gadamer'e göre soru, "ani" bir biçimde ortaya çıkar, başka bir deyişle ani bir düşüncenin ortaya çıkmasıyla soru da ortaya çıkar. Soru ortaya çıktıkça, yorumcu kendi sınırlarının ve bilgisinin çok kısa ömürlü oluşunun farkına varır. Bunun nedeni, anlamın hep bağlamsal bir yönünün olmasıdır. Anlam bağlamsal olduğu için, tarihsel metin, farklı yorum ufuklarının hepsini destekleyebilir. Bu yönüyle bir metnin anlamı, yazarının niyetlerinden çok, dilin geniş kapsamlı ufkuyla belirlenebilir.²⁰ Böylelikle, dil ve yorum, bireysel öznelerin niyetlerinin ötesinde bir anlam taşır. Gadamer'in dediği gibi, "bir metnin anlamı yazarını her zaman aşar."²¹

¹⁸ a.g.e., s. 327.

¹⁹ a.g.e., s. 327.

²⁰ Ufuk kavramı burada, anlayanın sahip olması gereken daha kavrayıcı bir bakış açısına karşılık gelir. Ufuk kazanmak demek, yakın olanın ötesini görmek, yakın olanı daha büyük bir bütün içinde daha doğru ve daha iyi görmek anlamına gelir. Şimdiki zamanın ufku, hep önyargılarla sınırlanmış durumda olduğundan, sürekli bir oluşum halindedir. Şimdiki zamanın ufku geçmiş olmadan oluşmaz. Kazanılması gereken tarihsel ufuklar olmadığı gibi, kendinde bir şimdiki zaman ufku da yoktur. Anlamak denilen şey, böyle kendinde olduğu zannedilen ufukların bir iç içe geçmesi durumudur. (Bkz.: Jürgen Habermas, *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yay. İstanbul 1998. s. 294-295.)

²¹ *Truth and Method*, s. 264.

Tarihsel soruşturma eylemi bütünüyle önceden saptanmış değildir. Yorumcu kendisini sorular içinde bulur. Yorumlamanın olanaklı olabilmesi için, tarihsel metnin, yorumcuya bir soru sunması, diğer bir deyişle soru sorulmasına olanak tanınması gerekmektedir. Birey, ancak metnin yanıtladığı soru ufkunu kavradığı zaman metnin anlamına da ulaşabilir. İşte bu yüzden, yorumcu, gerçek bir anlama için, söylenenin gerisindekini, yani sorunun ne olduğunu, araştırmalıdır. Soru, yalnızca sanat eseri ya da metnin yorumlanmasıyla yeniden bulunabileceği için, yanıtın uygunluğu "soruyu yeniden kurmak için yöntembilimsel varsayım" haline gelir.²² Burada Gadamer'in "bütünlük beklentisi" kuramı devreye girer.²³ Bir metni okurken, metnin tümüyle akla uygun olduğu beklenir. Metin yalnızca bu beklenti sonrasında anlaşılabilir. Herhangi bir metne ilişkin anlamada, öncelikle bizi bu anlamaya ulaştıracak olan belli bir önbilgiye sahibizdir. Önbilgiler bizim oluşturacağımız bütünsel anlamlar için bir temel oluşturur. Gadamer'in belirttiği gibi, bu "bütünlük beklentisi'nin temel noktasıdır.

Hem Gadamer hem de Collingwood için, 'anlama'da geleneğin önemli bir rolü vardır. Anlama, yalnızca ortak bir gelenekte oluşur. Bir metni anlamaya eşlik eden, anlamın önceden tahmin edilmesi durumu, yorumcuyu geleneğe bağlayan ve sürekli bir oluşum halinde olan ilişki içinde belirlenebilir. Aynı zamanlı olsa da metnin konusu çoğu zaman bize yabancıdır. Bu nedenle anlaşılması güçtür. Gadamer, yorumcunun yabancılaşma ve yakınlık arasında sıkıştırılmış bu durumunu, tarihsel olarak düşünülen nesne, "orada dışarda" ve bu nesnenin bir geleneğe aitliği "arasında" olarak tanımlar. Bu, "arasında" sözü, Gadamer için, hermenotiğin, metin ve yorumcu arasındaki ufukların birleşmesinin meydana geldiği "gerçek mekanı"dır.²⁴ Ancak bu birleşmenin tam olarak nasıl meydana geldiği, Collingwood'da olduğu kadar Gadamer'de de açık değildir.

Collingwood'a göre geçmiş ve şimdi arasındaki birleşme, yorumcunun, tarihsel temsilcinin asıl düşünce kalıplarını kavramasıyla meydana gelir. Bu, Collingwood için, sorunun yeniden kurulmasıdır. Gadamer için ise, dilin, yani metnin üstünlük kazanmasıdır. Gadamer, "... dil, anlamının kendisinin gerçekleştirildiği evrensel bir araçtır. Anlamanın gerçekleşme biçimi yorumlamadır,"²⁵ der. Aynı görüş, onun ünlü deyişinde ifade edilir: "Anlanabilen varlık, dildir."²⁶ Burada

²² a.g.e., s. 331.

²³ a.g.e., s. 261.

²⁴ a.g.e., s. 262.

²⁵ a.g.e., s. 350.

²⁶ Gadamer, Hans-Georg., "On the Scope and Function of Hermeneutical Reflection", *Continuum* 8, 1970. s. 87.

Gadamer'in Heidegger'den etkilendiği açıkça görülebilir. Metin, yorumcunun soruyu yeniden kurabileceği temeli oluşturur. Gadamer için sorunun yeniden kurulmasının, yazarın zihinsel işleminin tümünü belirlemekle bir ilgisi yoktur. Bu, şimdiki zamanda, geçmişteki düşüncenin yeniden canlandırılması olarak, Collingwood'un tarih kuramı ile çelişiyor gibi görünse de, aslında Collingwood'un yeniden canlandırma dediği yöntem kanıtın yorumlanmasına sıkı sıkıya bağlı olduğu için, bu bir anlamda Gadamer'in metnin yorumlanması dediği yöntemle koşutluk göstermektedir.

Gadamer, Collingwood'un tarihselcilik tuzağına düştüğünü ve soru sorma sürecini yazarın ya da tarihsel temsilcinin asıl amacının tümünü yeniden belirleme olasılığıyla sınırladığını savunur. *Truth and Method*'da, Gadamer'in ileri sürdüğü sav, metnin anlamının yazarın ya da temsilcinin asıl amacının ötesine geçtiğidir. Yorumcu metindeki soruya kendini açık tutarak, metin ötesi yönle birlikte hareket edebilir. Metnin kendisi yorumcuya yazılı olanın ötesinde ve gerisinde yatan soru ufkuyla ulaşmayı sağlar. Burada yorumcu, tarihsel geçmişi bilmeyi isterken, geriye yönelik içindedir, ama metnin tümüyle incelenmemiş olan kendi anlamını bulmak için de ileriye yönelik içindedir.

". . . her tarihçi ve edebiyat eleştirmeni, kendi anlayışının dayanağının kesin olmadığını göz önüne almalıdır. Bizden sonra başkalarının farklı bir biçimde anlayacaklarının bilincinde olmamız varlığımızın tarihsel sonluluğunun bir parçasıdır."²⁸

Soru ve yanıt mantığının bir tarihsel soruşturma yöntemi olarak geniş bir anlaşma ortamı bulmuş olmasına rağmen yine de tarih felsefecilerinin arasında belirgin bir anlaşmazlık vardır. Her şeyden önce geçmişin ufkuyla nasıl varılacağı önemli bir sorundur. Gadamer, her ne kadar, soru ve yanıt diyalektiğini, anlamının anılığı için bir basamak olarak görse de, geçmişin ufkuyla nasıl ulaşılacağı hakkında pek bir şey söylemez. Bu boşluğu kapatma çabası Collingwood'da vardır. O, 'yeniden canlandırma' adını verdiği bu diyalektik süreçle "Tarihçi ve nesnesi

²⁷ Heidegger, özellikle son dönem yapıtlarında dil felsefesine büyük bir ilgi göstermiştir. Ona göre, Dünya, bir dünyaya ilişkin kavrayışımızdan ayrılmaz; dünyaya ilişkin kavrayışımız da dilimize ayrılmazcasına bağlıdır. Böylece dil, gerçeklikten ayrılmaz, çünkü varlığı açık hale getiren şey odur. Dil bireysel özneyi, bireysel bilinç ve varoluşu tartışma götürmez bir biçimde aşar. (Bkz. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, s. 147.) Heidegger ve Gadamer'e göre anlama, insanların sahip oldukları yetiler gibi bir yeti değildir; anlama bir yöntembilimle de sağlanamaz. Anlama bir dünyada olma ya da varolma yolunda temel bir kiptir. Heidegger ve Gadamer bu görüşleriyle Schleiermacher ve Dilthey'den ayrılırlar. (Bkz. A.P. Pell, "R.G. Collingwood and the Hermeneutical Tradition", *International Studies in Philosophy*, XXIII/3: 1991, 1-12.)

²⁸ *Truth and Method*, s. 336.

arasındaki zaman uçurumunu her iki uçtan da kapatmak" arzusundadır. Geçmişteki düşünceleri yeniden canlandırmak, tarihsel metnin ya da kanıtın yorumlanmasına olanak sağlanmasıyla mümkündür. Soru sorma süreci, tarihçinin, tarihin gerçek konusu olan insan eylemlerine ulaşmasına izin vererek geçmişin ufku kullanıma sunar. Tarihçi, bir tarihsel metnin yazarının düşüncelerini anlamak zorundadır; ancak bu yolla soruyu kavrayabilir ve geçmişin ufku varabilir. Örneğin bir tarihsel metnin ifadeleri günümüze doğru olarak aktarılmışsa da, okuyucusuna tarihsel önemi hakkında bir şey bildirmeyecektir; bunu yorumcu bulacaktır. Bir metni yorumlamak tarihçiyi metnin ötesine gitmeye zorlar. Geçmişin ufku ulaşmak, elde edilebilen tüm kanıtları oluşturmak ve bunları, dayanakları birbirine benzer bilgilerle yorumlamakla mümkün olabilir. Yeniden düşünmek varolan kanıtı dayanır. Hogan, bu yönüyle yeniden düşünme'yi, "şimdiki zamanda bulunan geçmişin izlerinin dikkatli bir okuması ve hem geçmişin hem de şimdinin ufuklarını sınırlamaktan çok genişleten bir başlangıç noktası,"²⁹ olarak nitelemiştir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, soru ve yanıt mantığı, bize, geçmişin ufku açabilecek bir anahtar işlevi görmektedir. Eğer bir tarihçi, hazır verilmiş ifadelerle yetinir ve bu ifadeleri kendi tarihsel bilgisinin bir parçası olarak yeniden ileri sürerse yaptığı iş bir makas-zamk tarihçiliği olur ve bu anlamda, Collingwood'a göre, bilimsel olmayı hak edemez.³⁰ Tarihçinin istediği, metni anlamaktan, yani diğer bir deyişle geleneğin ne dediğini anlamaktan başka bir şey olamaz. Bunu anlamak içinse, tarihçi, hem kendisini ve hem de içinde bulunduğu somut yorumbilgisel konumu gözönünde bulundurmalıdır.³¹ Bu anlamıyla, tarihsel bir araştırmada, herhangi bir metni anlaşılabilir kılacak yegane yol, tarihçinin metnin yanıtladığı soruyu bulma çabası üzerinde şekillenmiş olanıdır. Eğer tarihçi tarihsel kanıtları iyi değerlendirip uygun soruları kurabilirse, geçmiş daha iyi anlamlandırabilecektir. Bu yönüyle soru ve yanıt mantığı, tarihsel anlama ya da bilmede felsefi bir sorgulamanın³² ne kadar önemli ve gerekli olduğunu ortaya çıkarması

²⁹ *Collingwood and Theological Hermeneutics*, s. 62-63.

³⁰ *The Idea of History*, s. 274.

³¹ Habermas, J., *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, çev. Mustafa Tüzel, Kabcacı Yay. İstanbul 1998. s.310.

³² Burada felsefi sorgulama derken, Gadamer'e gönderme yapmamızda yarar var. O, bu ilişki üzerine şunları der: "İnsan bilimleriyle felsefe arasında kesin bir ilişki kurmamız gereği, salt epistemolojik açıklık sağlama amacından kaynaklanmıyor. İnsan bilimleri felsefe için bir sorun değil, tam tersine, felsefenin bir sorunudur. İnsan bilimlerinin özerk bir bilme biçimi olduğunu ve dolayısıyla da doğa bilimlerinin bilimsel bilgi fikrine indirgenmelerinin olanaksız olduğunu kabul edersek, bu durumda felsefenin tam kendisinin olanaklarını sorgulamış oluruz. İnsan bilimlerine gerçek bir temel sağlamanın yolu, Dilthey'in de belirttiği gibi, bunları felsefeye dayandırmaya çalışmak,

bakımından, tarihçilere yeni ufuklar açabilecek bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Abstract

The Logic of Question and Answer as a Method of History

Collingwood's logic of question and answer has exerted great influence in social science. The logic of question and answer is applied directly in the fashioning of their historical method by Collingwood and Gadamer. Collingwood claimed that propositions and judgments do not constitute knowledge in themselves but must be grasped together with the question they aim to answer. All historical research is focused upon some particular question or problem which defines its subject. And the question must be asked with some reasonable expectation of being able to answer it, and to answer it by genuinely historical thinking. Collingwood's dialectic is converted to hermeneutic process by Gadamer. Interpretation becomes a possibility when the historical text presents a question to the interpreter. In this article, we discuss whether the logic of question and answer proper method for historical science or not.

Kaynaklar

- Agassi, Joseph, "Question of Science and Metaphysics.", *The Philosophical-Forum* n.s. 5, 1970,
- Collingwood, R.G., *An Autobiography*, Clarendon Press, Oxford 1991
- Collingwood, R.G., *Bir Özyaşamöyküsü*, çev. Ayşe Nihal Akbulut, YKY, İstanbul 1996.
- Collingwood, R.G., *An Essay on Metaphysics*, Clarendon Press, Oxford 1948
- Debbins, William, ed., *Essays in the Philosophy of History by R.G. Collingwood*, University of Texas Press, Austin, 1965
- Fell, A.P., "R.G. Collingwood and the Hermeneutical Tradition", *International Studies in Philosophy*, XXIII/3: 1991
- Gadamer, Hans-Georg, *Truth and Method*, tr. Garrett Barden - John Cumming, Seabury Press, New York, 1975.
- Gadamer, Hans-Georg., "On the Scope and Function of Hermeneutical Reflection", *Continuum* 8, 1970.

yani doğanın ve tarihin olanaklı kıldığı gerçeğin temelini araştırmaktır." (Bkz.: H.G. Gadamer, "Tarih Bilinci Sorunu", *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, derleyenler: Paul Rabinow - William Sullivan, çev. Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yay. İstanbul 1990. s. 85.)

Gadamer, Hans-Georg, "Tarih Bilinci Sorunu", *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, derleyenler: Rabinow, Paul - William Sullivan, çev. Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yay. İstanbul 1990.

Hogan, John P., *Collingwood and Theological Hermeneutics*, College Theology Society, New York 1989

Habermas, Jürgen, *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yay. İstanbul 1998.

West, David., *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. A. Cevizci, Paradigma yay. İstanbul 1998.